

Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Lesznie
ul. Bolesława Chrobrego 15
64-100 Leszno
65 529 90 62 | 65 529 95 01
faks 65 529 3109

Strona WWW – <http://www.cdn.leszno.pl> | oswiata@cdn.leszno.pl

SZTUKA NAUCZANIA JĘZYKA POLSKIEGO

Materiały szkoleniowe

LESZNO 2009

MATERIAŁY SZKOLENIOWE OPRACOWAŁA
Iwona Gubańska

SKŁAD KOMPUTEROWY
Piotr Świdziński

WYDAWCA
CENTRUM DOSKONALENIA NAUCZYCIELI W LESZNIE

64-100 Leszno

ul. Bolesława Chrobrego 15

tel. 065 529 90 62

faks 065 529 31 09

e-mail: oswiata@cdn.leszno.pl

www.cdn.leszno.pl

CDN/0613-1/09

Nakład 31 egzemplarzy

***Koleżankom i Kolegom, których trud nie zawsze można przelożyć
na wymierne efekty tekst Andrzeja Waligórskiego dedykuje autorka
opracowania.***

List w sprawie polonistów

Polonista to nie zawód, lecz hobby,
Polonistą być - nie życzę nikomu.
Polonista po godzinach nie dorobi,
Choćby zabrał robotę do domu.
Polonista nie wędruje po
mieszkaniach,
Nie odzywa się wchodząc ze dworu:
- Bardzo ładnie rozbieram zdania,
Czy jest jakieś stare zdanie do
rozbioru?
Choćby szukał, racji i pretekstów
I tak zawsze pozostanie na uboczu -
Mniej się ceni analizę tekstu
Od banalnej analizy moczu...
Cera blada, na portkach łaty,
Różne braki w kondycji,
Oświeceniem nie oświecisz sobie
chaty,
Pozytywizm nie poprawi twej pozycji.
Poloniście sterczą chude żebra
Jak sztachety mizernego płotu,
Gdy się jeden raz u Zuzi rozebrał,
To się składał z orzeczenia i
podmiotu.
A jak inny zleciał kiedyś z ławki,
Bo był gapa wyjątkowa i niezguła,

To zostały zeń cztery przydawki,
Dwa zaimki i partykuła...Polonista,
niepoprawny romantyk,
Nie największym się cieszy mirem,
Ale ja mu - laury i akanty,
Ale ja mu - kadzidło i mirrę!
Ale ja go całuję w ramię,
Ale ja go podziwiam i cenię,
A ty przed nim na kolana, chamie,
Cały w złocie i volkswagenie!
Bo jeżeli jesteś i ja jestem,
To dlatego, że stojący na warcie
Polonista znużonym gestem
Kartki książek wertował uparcie
Za kajzera i za Hitlera,
I za cara i za innych carów paru,
I dlatego właśnie nie umiera
Coś ważnego, co nazywa się Naród.
Więc zamieszczam na końcu listu
Ja, satyryk, błazen i ladaco,
Zdanie proste: - Kocham polonistów!
Rozwinięcie zdania: -
...bo jest za co!

Andrzej Waligórski

(cyt. za:

<http://poezjabiedronki.blog.pl...>)

Wstęp

Czy można osiąść sztukę nauczania języka polskiego? Jeżeli potraktujemy ją jako rodzaj rzemiosła, to zapewne z czasem będzie to całkiem możliwe.

Sadzę jednak, że owej sztuki – my poloniści – uczymy się nieustannie. Nie jest to cykl, który ma swój wyraźny koniec.

Ta niewielka broszurka jest efektem spotkań z polonistami w CDN w Lesznie w ramach szkolenia „Sztuka nauczania języka polskiego”.

Absolutnie nie uzurpuje sobie ona prawa do wyczerpania tematu, który przecież, co wcześniej wyraziłam, jest w istocie niewyczerpalny.

Stanowi jedynie zarys problemu, zawiera pewne propozycje polonistycznych oddziaływań ujęte w bogatej literaturze przedmiotu, której bibliografia znajdzie się na końcu tego opracowania.

W zderzeniu ze szkolną rzeczywistością autentycznych wyborów dotyczących sposobów nauczania musi już dokonać sam nauczyciel. W tym działaniu wcale nie musi literalnie pojmować przeróżnych metod i technik nauczania. Ma prawo ich nowelizowania i wykazania się kreatywnością.

Dobrze byłoby, aby przyjął za maksymę swoich działań myśl Danuty Bernackiej:

Nauczanie jest działalnością intencjonalną nauczyciela, który stara się wywołać u ucznia uczenie się (Bernacka D., *Od słowa do działania*, Warszawa 2001, s. 9).

Autorka książki *Od słowa do działania* przywołuje też słowa prof. K. Konarzewskiego, które doskonale oddają charakter naszej – polonistów – pracy:

Specjalista to ktoś, kto potrafi pracować bez wskazówek i nadzoru; ktoś, kto nie traci głowy, gdy zawodzą rutynowe metody, bo potrafi metody nie tylko stosować, lecz także – w razie potrzeby – tworzyć.

Zapewne to na co dzień czynimy, ale też chyba nie ukrywamy, że niekiedy przydają nam się „podpowiedzi” i doświadczenia innych.

Koleżankom i Kolegom, uczestnikom szkolenia w CDN w Lesznie, serdecznie dziękuję za udział w spotkaniach, zaangażowanie i „pomysły na język polski”.

Iwona Gubańska

I. Kim jesteś, polonisto? Kim musisz być?

Chciałoby się odpowiedzieć bardzo prosto:
prawie alfą i omegą.

1) Czy istnieją granice naszego przedmiotu?

Chyba najtrafniejszą **próbą** odpowiedzi będą słowa Barbary Krydy:

Ala - ma - kota i Wielka improwizacja, recepta lekarska i wyznania miłosne, komunikat meteorologiczny i Pieśń nad pieśniami, kołysanka-śpiewanka nucona bez świadomości tekstu i referat o poszukiwaniu sensu w egzystencji, rytmika recytowanego tekstu, kształt widowiska i wymowa biografii artysty – gdzie są granice tego przedmiotu?

(za: Rusek M. *Kwestia stylu*, w: *Doskonalenie warsztatu nauczyciela polonisty*, red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2005, s. 206)

2) Autorefleksja – potrzebna zawsze.

Nie chodzi o to, co robimy z dziećmi. Chodzi o to, kim jesteśmy. Żadna najdoskonalsza metoda nauczania nie będzie wystarczająca, jeśli my – sami ze sobą, nie jesteśmy „w domu”. Wszyscy jesteśmy uczniami, wszyscy się uczy my. Nauczyciel tylko wtedy może nauczać, jeśli potrafi również zakwestionować samego siebie. Rozwiązanie problemu nie polega na lepiej dostosowanych klasach szkolnych, ich wyposażeniu, systemie podziału na grupy, nowych technikach i metodach, choć one też mają swój wpływ. Rozwiązanie to leży w tobie.”

(Whitmore, 1994)

(za: Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej, czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1996, s. 20)

Po zajęciach można zadać sobie takie np. pytania:

- na tej lekcji: dowiedziałam się/dowiedziałem się – nie dowiedziałam się/nie dowiedziałem się o sobie czegoś nowego;
- potrafiłam/potrafiłem – nie potrafiłam/nie potrafiłem pobudzić uczniów do myślenia;
- sam coś lepiej zrozumiałam/zrozumiałem;
- byłam/byłem do lekcji przygotowany: bardzo dobrze – dobrze – na dostateczny – słabo – beznadziejnie.

3) Nie bądź profesorem Pimka ani profesorem Bładaczka!

- d. Nie będę upupiać uczniów, sprawiając, by czuli się niedojrzali i niedocenieni.
- e. Słowacki „nie zachwyca”, więc trudno. Uszanuję prawo do odmiennych poglądów uczniów na literaturę i życie.
- f. Będę pamiętać o tym, że uczniowie mają różne zdolności i możliwości przyswajania wiedzy.
- g. Uczczę ich niekonwencjonalne podejście do literatury i kultury w ogóle.
- h. Nie zabiję w nich chęci do pracy, z której może wynikać coś interesującego.
- i. Nie będę powierzchownie traktować przerabianych lektur, tłumacząc się brakiem czasu.
- j. Lektury nie lubiane, nieakceptowane przedstawione zostaną na lekcji w sposób ciekawy i niestandardowy.
- k. Nie pozwolę sięgnąć po pomoc spływającą wartości tkwiące w lekturze.
- l. Postaram się odnosić każdy utwór do sytuacji życiowych bliskich uczniom.
- m. Będę zawsze sprawiedliwa/sprawiedliwy – dopisek mój/, aby nie przywdzić uczniów.

(Morcinek B. „Zeszyty Szkolne” 2003, nr 1 (7))

Warto pamiętać, że (choć wcale nie trzeba tej uwagi przyjmować do wiadomości, można ją zignorować, można z nią dyskutować).

Nauczanie literatury nie może być wolne od sztuczności i groteski spod znaku Pupy, Gęby i Maski. Nie jesteśmy w stanie zwalczyć swego Pimkostwa, przeciwstawiając się Formie, która nas zewsząd otacza, możemy jednak tę monstrualną Formę trochę ograniczyć.

(Bortnowski S., *Przewodnik po sztuce uczenia literatury*, STENTOR, s. 12).

Stanisław Bortnowski to wspaniały polonista, a jego pomysły - rewolucyjne, nowatorskie, zawsze mobilizujące do refleksji, więc - gdy On wypowiada taką myśl, to...coś w niej musi być (ale na pewno nie chciałabym być posądzana o próbę indoktrynacji).

II. O czym każdy polonista powinien pamiętać.

- 1) Obowiązują nas m.in. (co nie wyklucza kreatywności): Ustawa o systemie oświaty, Podstawa programowa kształcenia ogólnego, program nauczania, dokumenty regulujące życie szkoły.
- 2) Sześć kroków prowadzących do opanowania sztuki nauczania języka polskiego:
  - **Co?** Jakie treści nauczania realizowane będą na danej lekcji?
  - **Dlaczego? Po co?** Jakie są cele tej lekcji, jaki ma być jej efekt?
  - **Jak?** Jak zrealizować założone cele, czyli jaki jest pomysł na daną lekcję?
  - **Jak pomysł wcielić w życie?** Jak zrealizować pomysł w konkretnych warunkach, pod uwagę bierzemy: zespół uczniowski, wyposażenie pracowni, możliwości dotarcia do materiałów dodatkowych etc.
  - **Jaki będzie przebieg lekcji?** Zaplanowanie przebiegu lekcji, ułożenie w sekwencje czynności uczniów i nauczyciela.
  - **Jakie środki dydaktyczne i materiały pomocnicze są potrzebne na lekcji?**

III. Lektury – „czy istnieje na nie sposób”?

Niełatwe to pytanie, a problem – niezmiernie ważny.
Przed takimi wyzwaniem stajemy niemal każdego dnia.

- 1) Przygotowanie do czytania lektur to pewien proces, który przede wszystkim powinien się rozpocząć od ćwiczeń w zakresie sprawności czytania.

Słaba technika czytania uniemożliwia w ogóle odbiór lektury.

Jak ćwiczyć sprawność czytania w starszych klasach szkoły podstawowej (a także w gimnazjum, liceum)?

- a) **Czytać dużo na głos w klasie.**
- b) **Regularnie zadawać jako pracę domową przygotowanie do pięknego, poprawnego czytania.**
- c) **Oceniać postępy uczniów w tej dziedzinie.**
- d) **Na lekcjach – uczniowie jednocześnie czytają głośno konkretny fragment. Później kilka wybranych osób odczytuje ten tekst przed klasą.**

- 2) Ćwiczenia w rozumieniu czytanego tekstu.

Przyzwyczajając ucznia do pracy z ołówkiem, notatnikiem.

Formułowanie poleceń w rodzaju:

- x podkreśl słowa-kлючe;
- x postaw wykrzykniki przy najważniejszych fragmentach tekstu, a pytańniki przy niejasnych lub budzących wątpliwości;
- x podkreśl zdanie wyrażające główną myśl autora;
- x wypisz tezy, z którymi się (nie) zgadzasz;
- x zaznacz wyrazy oceniające, świadczące o stosunku autora do przedmiotu opisu;
- x postaraj się narysować wykres zależności między bohaterami;
- x zrób fiszki do kartoteki postaci.

3) Stwarzanie sytuacji motywujących do czytania.

- Zachęcanie uczniów do krytycznego czytania tekstu. **Uczeń musi umieć odtworzyć jego tezy, ale nie musi się z nimi zgadzać.**
- Zaproponowanie uczniom przeprowadzenia ankiety wśród bliskich, rówieśników na temat czytanej lektury; w ankiecie mogą wystąpić pytania dotyczące odbioru utworu, z jej efektem powinno być zebranie informacji i ich porównanie.
- Uczniowie mogą „wchodzić” w role postaci z lektury.
- Uświadomienie uczniom, że utwór mówi o sprawach dla nich ważnych.

Warto zainicjować dyskusję na temat współczesnych problemów i potraktować zapowiedziany utwór jako jeden z głosów w tej dyskusji, np. dysputą o dzisiejszym pojmowaniu szczęścia można wprowadzić do powieści Camusa.

Przeczytaj „Dżumę” także w ten sposób: jako książkę o ludziach poszukujących szczęścia. Którym bohaterom udaje się je odnaleźć na przekór tragedii?

- Na lekcjach musi znaleźć się czas na pytania typu:
  - podzielcie się swoimi doświadczeniami z lektury;
  - czy była to dla ciebie lektura łatwa czy trudna?
  - napisz do(nazwisko autora) krótki list, w którym wyjaśnisz mu, jakiego czytelnika w tobie znalazł i co zrozumiałeś z jego książki.
- Reklamowanie lektur (np. w formie werbalnej, przekładu intersemiotycznego).
- Nagradzanie, a nie tylko karanie; nagradzanie nawet za zakładki w tekście (nie uwzględniamy wydawnictwa Greg, które tę czynność wykonuje za uczniów).
- Odstąpmy od „przerabiania lektur” (chodzi o sformułowanie).
- Rozpanoszenie się „przerabiania”.

4. Najlepiej, gdyby temat miał „twarz”.

W spotkaniu z człowiekiem pierwsze nasze spojrzenie pada zazwyczaj na jego twarz, w spotkaniu z nieznaną nam książką pada ono przede wszystkim na jej kartę tytułową. Jest to twarz książki.

(Ludwik Gocel, za: S. Bortnowski, *Przewodnik po sztuce uczenia literatury*, Wydawnictwo STENTOR, s. 99)

Podsumowanie wiadomości dotyczących epoki oświecenia.

Program ideowy i artystyczny romantyzmu.

Życie i twórczość Adama Mickiewicza.

Elementy klasyczne i romantyczne w „Odzie do młodości”

(za: S. Bortnowski, op.cit.)

Tematy niewątpliwie poprawne, ale czy ciekawe?

Można inaczej:

On, ona i ci inni, czyli o miłości Wokulskiego (W. Bobiński).

Jak w poezji słowa dziwią się sobie.

Czym różni się język poetycki od zwyczajnego? (B. Chrzastowska)

(za: S. Bortnowski).

5. Cele lekcji.

Cele lekcji to najogólniej ujmując wymierne rezultaty, jakie każdy uczeń powinien osiągać.

Cel operacyjny wyrażony jest opisem zachowania, jakie ma przejawiać uczący się po ukończeniu nauki.

Do ich formułowania służą czasowniki operacyjne.

Uczeń (np.): umie, wie, potrafi, stosuje, wyjaśnia, definiuje...

Cele sformułowane operacyjnie, np.: uczeń wymienia zasadnicze cechy tragedii antycznej, sporządza plan wydarzeń omawianej tragedii.
Cel sformułowany nieoperacyjnie, np.: uczeń dostrzega antyczną koncepcję człowieka.

6. Ewaluacja.

Szeroko pojęty termin *ewaluacja* obejmuje m.in.:

- pomiar umiejętności, wiedzy i osiągnięć ucznia;
- ocenę efektywności działań dydaktycznych każdego nauczyciela;
- wskazanie poziomu nauczania danej klasy i danej szkoły;
- ocenę skuteczności obranych metod nauczania;
- ocenę trafności wyboru programów nauczania, podręczników (A. Janus-Sitarz, *Polonista w szkole*).

- x Ocenianie to jeden z elementów ewaluacji.
- x Przykład ankiety ewaluacyjnej (ujmuje tylko niektóre elementy, oczywiście można ją rozbudowywać):

Lekcje prowadzone są w sposób przejrzysty, jasny:	TAK	NIE
zawsze		
często		
rzadko		
nigdy		

Lekcje są nieciekawe, nudne:	TAK	NIE
zawsze		
często		
rzadko		
nigdy		

Negatywne skojarzenia związane ze słowem „przerabiać” podkreślają mechaniczny akt obróbki, utrwalają pewne przyzwyczajenia odbiorcze, sugerują bowiem, że uczniowskie spotkanie z tekstem można traktować jako proces homogenizacji.

Określenie (to)... nie przynosi informacji, że czytanie i interpretowanie dzieła jest procesem wymagającym aktywności podmiotu poznającego

(Rusek M., Kwestia stylu, w: Doskonalenie warsztatu nauczyciela polonisty, s.210).

Nie zapominajmy o pytaniach – odpowiednich, właściwych.

Heureka jest pożądana.

Nie może jednak przejawiać się np. tak:

Czy w tym tekście są epitety? Na pewno tak?

Czy słowo „różany” to epitet?

Przemysłane pytania – problemy:

- Jaka jest postawa osoby mówiącej – Panny XII? Jakimi środkami została zobrazowana? Jak zostały przedstawione relacje między członkami rodziny? Kto tworzy tę rodzinę?

Nauczanie stawiania, formułowania pytań.

Kiedy poproszono Isidora Rabięgo – fizyka nuklearnego i noblistę, żeby powiedział, jak to się stało, że został fizykiem, opowiedział o swojej matce, która zamiast pytać, jak inni mają w zwyczaju „czego nauczyłeś się dziś w szkole?” pytała: „czy zadałeś dziś w szkole jakieś mądre pytanie?

(Fisher R., Uczymy jak się uczyć, Warszawa 1999, za: Dzierzgowska I., Jak uczyć metodami aktywnymi, Warszawa 2007, s. 17)

Przykład polecenia: Zapisz pytania, które nurtowały cię w trakcie lektury.
Czego nie rozumiałeś, co cię zdziwiło?

- Konkursy, np.:

Kto najlepiej zna lekturę?

- ✓ praca w grupach;
- ✓ każda grupa układa kilka, kilkanaście pytań dotyczących znajomości treści utworu;
- ✓ zadaje je kolejnym członkom pozostałych grup;
- ✓ zasadą jest, że odpowiada każdy należący do grupy;
- ✓ można skonsultować odpowiedź z innymi, ale wówczas jest ona niżej punktowana;
- ✓ w czasie pracy nie wolno korzystać z tekstu;
- ✓ grupa zadająca pytanie musi znać pełną na nie odpowiedź.
kryteria – do ustalenia

IV. Inne sposoby osiągnięcia celów edukacji polonistycznej.

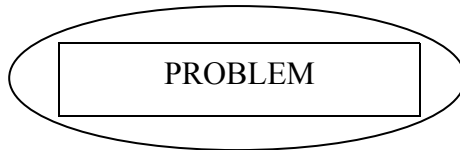
Metody i techniki aktywizujące – niezbędne; mogą rozwijać umiejętności. Nie rezygnujemy jednak ze sprawdzonych, tradycyjnych, sposobów prowadzenia lekcji.

Literatura przedmiotu podaje bardzo wiele przykładów metod i technik aktywizujących; jest w czym wybierać.

Dokonany poniżej wybór podyktowany został doświadczeniami zawodowymi autorki opracowania, a nade wszystko oceną skuteczności, efektywności, „strony technicznej” proponowanych rozwiązań metodycznych.

1. Gorące krzesła – pytania do ..., wywiad z ..., spotkanie autorskie z ...

2. Metaplan.

JAK JEST?

DLACZEGO NIE JEST TAK,
JAK POWINNO BYĆ?

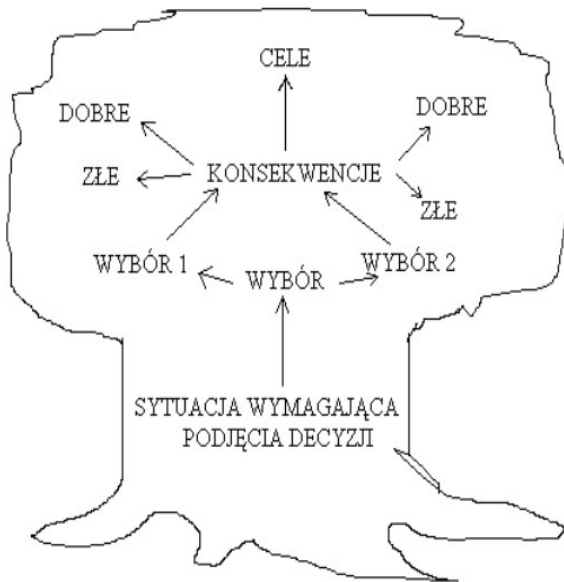
JAK POWINNO BYĆ?

WNIOSKI

3. Sześć kapeluszy Edwarda de Bono (6 różnych sposobów myślenia):

- **Biały** – tzw. mały komputer, który zajmuje się wyłącznie faktami, liczbami i ma do nich podejście obojętne – nie wydaje żadnych opinii;
- **Czarny** – to tzw. pesymista. Jeśli padają różne opinie – natychmiast je krytykuje. Widzi braki, zagrożenia i niebezpieczeństwa w proponowanym rozwiązaniu;
- **Czerwony** – to człowiek kierujący się emocjami, ktoś kto przekazuje swoje odczucia „na gorąco”, kierując się intuicją,
- **Niebieski** – to tzw. dyrygent orkiestry, ktoś kto przewodniczy całej dyskusji. To do niego należy kontrolowanie przebiegu spotkania, przyznawanie głosu poszczególnym mówcom, jak też podsumowanie dyskusji,
- **Zielony**- to tzw. innowator, osoba myśląca twórczo. Zadaniem twórcy jest wskazywanie zupełnie nowych, oryginalnych pomysłów,
- **Żółty** – to tzw. optymista , który widzi sprawy w „ różowych okularach ”. Jest bardzo pozytywnie nastawiony, wskazuje na zalety i korzyści danego rozwiązania.

4. Drzewko decyzyjne.

(za: <http://images.google.pl/image...>)

5. Burza mózgów = giełda pomysłów.

= zgromadzenie w krótkim czasie dużej ilości pomysłów na rozwiązanie jakiegoś problemu.

Pozwala włączyć wszystkich uczniów i uczyć, jak w sposób precyzyjny i zwięzły wyrażać własne myśli.

Trzy fazy burzy mózgów:

- a) zgłaszanie pomysłów,
- b) analiza pomysłów,
- c) weryfikacja poprawności przez zastosowanie w konkretnej sytuacji.

Prowadzący podaje problem. Po wyczerpaniu pomysłów następuje dyskusja i wybór najlepszego rozwiązania.

Zasady burzy mózgów:

- ✓ każdy pomysł jest dobry, nawet ten najbardziej szalony;
- ✓ ważniejsza jest liczba pomysłów, niż ich jakość;
- ✓ inspirujemy swoimi pomysłami innych;
- ✓ każdy pomysł zapisujemy w formie podanej przez autora;
- ✓ nie komentujemy pomysłów;
- ✓ nie krytykujemy pomysłów;
- ✓ nie wtrącamy własnych propozycji do pomysłów innych;
- ✓ zabieramy głos na znak nauczyciela;
- ✓ wszyscy na równych prawach bierzemy udział w zgłaszaniu pomysłów;
- ✓ zgłaszamy pomysły przez.....minut.

Burzę mózgów stosujemy jako rozgrzewkę umysłową.

Pomysły - zwykle 5-15 minut.

Granice wyznacza albo wyraźny spadek liczby zgłaszanych pomysłów, albo osąd nauczyciela, że zgromadzone pomysły wystarczą, aby z powodzeniem prowadzić dalej lekcję.

Burza mózgów – dość popularna w polskich szkołach. Znana jest także jako: sesja odroczonego wartościowania, jarmark pomysłów, metoda Osborna – od nazwiska jej twórcy.

Łatwa w stosowaniu, uczniom daje satysfakcję i poczucie dowartościowania.

V. Jak organizować lekcje z biografii poetów? (nie tylko – dopisek mój) – interesujący pomysł S. Bortnowskiego:

- ➔ nie wolno zanudzić uczniów, zasypać datami, tytułami;
- ➔ ważny jest początek – nie banał, lecz chwyt, nie oczywistość, lecz zaskoczenie;
- ➔ ważny w biografii jest konkret, opis pokoju, domu, pracowni, miejscowości, przedmiotu, szczególnie jeśli oddalamy się w czasie i realia wymagają komentarza;

- ➔ konieczne cytaty – z listów, wspomnień, dokumentów; nie za długie, nie bójmy się skracać, wyrzucać niepotrzebne nazwiska, pomijać daty; lekcja może być montażem cytatów, audycją radiową, inscenizacją;
- ➔ anegdota – tak, ale do pewnych granic; nie można zmieniać lekcji w zbiór kawałów; anegdota musi tłumaczyć pisarza, być typowa dla jego sposobu życia i tworzenia.

VI. Na zakończenie – pocieszenie

Uwierzmy w sens tego, co robimy. Uwierzmy, że robimy to dobrze. A nawet, jeśli nie zawsze, to przecież wiadomo, że:

W nauczaniu nic nie jest idealne, bezbłędne, doskonałe i nadskuteczne

(Bortnowski S., *Scenariusze półwariackie*, Warszawa 1997, s. 30).

Bibliografia

Bernacka D., *Od słowa do działania*, Warszawa 2001

Bortnowski S., *Przewodnik po sztuce uczenia literatury*, wydawnictwo STENTOR

Bortnowski S., *Scenariusze półwariackie*, Warszawa 1997

Doskonalenie warsztatu nauczyciela polonisty, red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2005

Dzierzgowska I., *Jak uczyć metodami aktywnymi*, Warszawa 2007

Polonista w szkole. Podstawy kształcenia nauczyciela polonisty, red. A. Janus-Sitarz,

Kraków 2004

Rau K., Ziętkiewicz E., *Jak aktywizować uczniów*, Poznań

Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1996